

Neolitik Çağdan Tunç Çağları Sonuna Kadar Üretimde, Yönetimde ve Ticarete Kadının Bıraktığı İzler

Traces Left by Women in Production, Management and Trade from the Neolithic Age to the End of the Bronze Age

Fatma Şeker¹ , Sevgi Şeker²

¹Öğretim Görevlisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Hafik Kamer Örnek Meslek Yüksekokulu / Finans- Bankacılık Sigortacılık Bölümü, Sivas, Türkiye.
E-mail: fatmaseker@cumhuriyet.edu.tr

²Öğretim Görevlisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Şarkışla Aşık Veysel Meslek Yüksekokulu / Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, Sivas, Türkiye.
E-mail: sseker@cumhuriyet.edu.tr

ORCID: F.Ş. 0000-0003-2118-1798; S.Ş. 0000-0001-7131-112X

ÖZ

Günümüzde toplumsal düzen, hukuk sistemi, ekonomi vb. her alanda yaşanan gelişmeler önceki toplumların oluşturdukları düzen üzerine inşa edilmektedir. Bu bağlamda kadının iş gücü, yönetim ve ticari organizasyonlar içerisindeki varlığı da gün geçtikçe artmakta, dünya ve ülke ekonomilerine de katkı sağlamaktadır. Üretimin başladığı Neolitik Çağ, uzak mesafeli ticaret rotalarının ortaya çıktığı Kalkolitik Çağ, ilk uluslararası sistemli ticaretin yapılmaya başlandığı Tunç Çağları; aynı zamanda yönetimde ve ticarete kullanılan belgelerin oluştuğu, arşivlendiği ve bugünlere kadar ulaşmasını sağlayan kayıt sisteminin de temellerinin atıldığı gelişimi içinde barındırmaktadır.

Bu çalışmada geçmiş uygarlıkların yönetimi ve ticari organizasyonlarında karşımıza çıkan muhasebe/hesaplama ve kayıt vesikaları; tokenler, bullalar, mühür ve mühür baskıları ve çivi yazılı tabletler üzerindeki bilgiler doğrultusunda kadının varlığı ve bıraktığı izler takip edilerek toplumsal ve ekonomik sisteme katkısı incelenecektir. Toplumsal sistem ve ekonomi sistemi içerisinde bıraktığı izler takip edilecek ve bu yapı içerisindeki durumu veya yeri incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Kadın İşgücü, Neolitik Çağ, Antik Dönemde Ticaret, Muhasebe Tarihi

JEL Kodu: M40, M41, N95

ABSTRACT

Developments such as social order, legal systems, and economics in every field are built upon the experiences and order previous societies have created. The presence of women in the workforce, management, and commercial organizations increases daily and contributes to the world and national economies. The Neolithic Age is when production began, and the Chalcolithic Age had long-distance trade routes. The Bronze Age is when the first international systematic trade began being carried out and also includes developments regarding the creation and archiving of documents used in administration and trade, laying the foundations for the records systems that have survived to this day. This study will follow the traces left by women in the social and economic system and examine their presence in line with the information found concerning tokens, bullas, seals, seal impressions, and cuneiform tablets that form the accounting, calculation, and recorded documents encountered in the administration and commercial organizations of past civilizations.

Keywords: Sustainability, Sustainability Reporting, International Sustainability Reporting Standards

JEL Code: M40, M41, N95

Başvuru/Submitted: 20.06.2023 **Revizyon Talebi/Revision Requested:** 27.11.2023 **Son Revizyon/Last Revision Received:** 02.12.2023 **Kabul/Accepted:** 26.01.2024

Sorumlu yazar/Corresponding author: Fatma Şeker / fatmaseker@cumhuriyet.edu.tr

Atıf/Citation: Şeker, F., Şeker, S. (2023). Neolitik çağdan Tunç çağları sonuna kadar üretimde, yönetimde ve ticarete kadının bıraktığı izler. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi - Journal of Accounting Institute*, 70, 59-73. <https://doi.org/10.26650/MED.1317620>

Extended Abstract

In the Upper Palaeolithic (ca. 40,000-12,000 BC), the ancestors of today's modern humans knew how to exploit natural conditions and how to make a living by making tools using the knowledge gained from previous generations. In this way, the people of the period took the first steps toward science by passing on to the next generation information about which animal species were suitable for eating, which plants to collect, and the appropriate time and seasons for accessing food sources. The people of the period succeeded in conveying information to the present day with the depictions they made on cave walls regarding their efforts to achieve success in hunting, increasing the number of hunted animals, and finding food.

Since prehistoric times, economy and trade have played an active role in the communication between cultures and the emergence of civilizations. According to the science of archaeology, in order for a find to be considered evidence of trade, it must be found outside its commonly known region and must have been produced in the same style as found in its homeland. During the Neolithic Period, an increase occurred not only in the mobility of raw materials but also in the surplus of products obtained through agricultural and animal husbandry activities. With the increased intensity in production and trade activities, the communities of the period are thought to have developed an accounting and records system they could easily understand among themselves. The token system, which the people of the period produced from clay in different geometric shapes of 1-3 cm in size where each geometric shape represents a different product and its quantity, began to be used in agricultural village settlements in Mesopotamia starting in 8,000 BC. Afterwards, tokens continued to be used for about 5,000 years as the recording tools of accounting activities that had spread throughout the Near East.

In the Neolithic period, the function of counting and calculating surplus product was initially modest, covering only a few households. Therefore, the tokens were assumed to have been discarded once their function had finished, without any need for archiving.

Starting in the middle of the Chalcolithic Age (5,500/5,000-3,000 BCE) in the mid-5th millennium BCE, tokens began being found alongside seals and seal impressions in apparent storage rooms within permanent public buildings. During this period, seals served as status symbols and belonged only to leaders. Toward the end of the period, however, the emergence of new cities as a result of population growth and the loss of face-to-face contact in interregional communication and trade saw public officials begin using seals on behalf of leaders.

The end of the Chalcolithic Age in Mesopotamia is defined as the Uruk Period, and the Uruk administration is known to have established colonies in Southeastern Anatolia and Upper Euphrates through the mechanisms of being able to access, produce, and control various raw material resources, such as metals. Evidence of these relationships have also been traced on the bullas, seals, and seal impressions that were the commercial documents of the period.

In the Early Bronze Age (3,000-2,000 BC), specialization in various fields of production such as mining and weaving is known to have emerged in Anatolia. In addition, archaeological evidence clearly shows that cultural relations had developed beyond Anatolia with the Balkans, the Aegean islands, the Caucasus, Syria, and Mesopotamia and that imported, and locally imitated products were traded.

Trade relations played a major role in Anatolia's archaeological record and its transition to recorded history. This period has been dated between 2000-1750 BC in Anatolian archaeology and is analyzed as the period of the Assyrian Trade Colonies, during which Assyrian merchants laid the foundation of an organized international trade network between Anatolia and Mesopotamia, accompanied by donkey caravans using land routes from Mesopotamia.

This study follows the traces left by women, who had taken an active role in the changing social structure since the Neolithic Age, in production, administration, and trade regarding archaeological finds such as tokens, seals, bullae, and tablets. The geography that forms the source of the study will begin with Mesopotamia, which witnessed the birth of civilizations in prehistoric times, and will be examined in relation to Anatolian lands. The study's chronological date range will cover the Neolithic Age (10,000- 5,500/5,000 BC) when mankind began production with simple village settlements, the Chalcolithic

Age (5,500/5,000- 3.000 BC) when city-states began being established, and the Bronze Age (3,000- 1200 BC) which witnessed the first known empires and international trade networks of the past. The study will present findings revealed by the science of archaeology through examples by taking into account the systematic archaeological excavation reports and artifacts that have been announced to the scientific world through relevant publications and philological studies.

1. Giriş

Arkeoloji biliminin elde ettiği veriler doğrultusunda insanoğlunun ekonomik yaşamının başlangıcı günümüzden yaklaşık 140.000 yıl önce (orta pleistosen sonlarına doğru) netleşmeye başlamıştır. Üst Paleolitik Çağ'da (yak. M.Ö. 40.000-12.000) ise günümüz modern insanının atası; geçmiş nesillerden ulaşan bilgi birikimi ile doğal koşullardan nasıl yararlanacağını, nasıl alet yaparak geçimini sağlayacağını artık bilmekte idi. Böylelikle dönemin insanları hangi hayvan türlerinin yenmeye elverişli olduğunu, hangi bitkilerin toplanacağını, besin kaynaklarına ulaşmada zamanın/mevsimlerin uygun olduğunu gelecek nesline aktararak bilime doğru ilk adımları atmıştır. Ekonomi bilimi açısından bakıldığında; Üst Paleolitik Çağ'da toplumların geçim kaynakları avcı-toplayıcılığa dayanmaktaydı. Dönemin insanları avda başarı sağlama, avlanan hayvanların sayısını arttırma ve yiyecek bulma yönündeki çabalarını mağara duvarlarına yaptıkları betimlemeler ile günümüze kadar ulaştırmayı başarmıştır (Childe, 2009, s.46-50).

İnsanlık tarihinde avcı-toplayıcı yaşam biçimi, üretim henüz yapılmadığı ve insanların doğal kaynakları tüketerek hayatını sürdürdüğü oldukça uzun bir dönemi kapsamaktadır. Avrupa başta olmak üzere bu döneme ait mağara yerleşimlerinde açığa çıkarılan iskeletlerin çokluğu oldukça kalabalık bir nüfusun geçindirildiği varsayılmaktadır. Bu durum, doğanın cömertçe sağladığı yiyecek kaynaklarından yararlanmaya yetecek kadar uzmanlaşmış bir ekonominin varlığını da mümkün kılmaktadır (Childe, 2009, s.56). Dünyanın birçok bölgesinde Üst Paleolitik Çağda avcı-toplayıcı yerleşim alanlarında bu ekonominin kayıt altına alındığına işaret eden çeşitli hayvanlara ait çentikli kemikler ele geçirilmiştir (Senner,1989, s.2). Afrika'da Lembedo dağlarında ele geçirilen ve M.Ö. 35.000 yıllarına tarihlendirilen 29 çentikli babun kemiği, Çekoslovakya'da bulunan ve M.Ö. 30.000 yıllarına tarihlendirilen 55 çentikli kurt kemiği kayıt altına alma ve hesaplama ile ilgili en eski arkeolojik kanıtlara örnektir (Şeker ve Şeker, 2018, s. 793-794).

Üst Paleolitik Çağın sonunda gerçekleşen iklim değişikliği ve ortaya çıkan ılıman iklim koşulları ile hayvanların su kaynakları olan nehir ve göl kıyılarına doğru hareketlilik başlamıştır. İnsanoğlu da besin kaynağını takip ederek konar-göçer yaşam biçimi ile nehir ve göl kenarlarına yerleşmeyi tercih etmiştir. Mevsimin ılıman şartları sadece hayvanları ve bitki örtüsünü etkilememiş, insan toplulukları arasındaki iletişimi de arttırmıştır. Bu döneme dair uzak mesafeli ticaretin varlığını gösteren veriler aynı zamanda insan toplulukları arasında gelişen iletişime ve ilk ticari faaliyetlere de tanıklık etmektedir (Childe, 2009, s.52-57). Barınma yerleri olan mağaralar ve kaya sığınaklarında yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen bilgiler, dönemin insanların yaşamlarını sürdürebilmek ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla birtakım ürünlerin değiş-tokuşunun yapıldığına dair kanıtlar sunmaktadır. Don Nehri kıyısında tespit edilen Gagarino yerleşiminde ele geçen ve nehrin yaklaşık 120 km aşağısından getirilen çakmaktaşları, Orta Fransa'nın batısında yer alan Dordogne mağarasında açığa çıkarılan Akdeniz kökenli deniz kabukluları Üst Paleolitik Çağda uzak mesafeli ticaretin varlığına kanıt olarak gösterilmektedir (Şeker ve Şeker, 2019a, s.108-109).

Buzul çağının sona ermesiyle daha ılıman iklim koşulları insan topluluklarının yerleşik yaşam biçimine geçişine olanak sağlamıştır. M.Ö. 10.000'lerde Bereketli Hilal olarak tanımlanan Mezopotamya toprakları -bugünkü Güneydoğu Anadolu, Suriye ve Irak'ı kapsayan bölge- ilk tarımcı köy topluluklarının ortaya çıkışına tanıklık etmiştir (Şeker ve Şeker, 2019b, s.90). Arkeologlar tarafından Neolitik Çağ olarak adlandırılan bu dönem, bazı bilim adamları tarafından insanlık tarihinin ekonomik gelişiminde bir devrim niteliğinde değerlendirilip "Neolitik Devrim" olarak tanımlanmaktadır (Childe, 2006, s.46). Bu devrimi başlatan olay tohumların uygun zamanda toprağa ekilmesi ve toprağın işlenmesiyle bilinçli olarak üretimin yapılmasıdır. Bu noktadan itibaren şekillenmeye başlayan yeni toplum, etkin olarak besin üreten, yiyecek kaynaklarını çeşitlendirebilen, artan nüfusun ihtiyaçlarına yetecek ürün fazlasını stoklayabilen potansiyeli ile üretim toplumunun da temellerini atmıştır (Childe, 2009, s.63). İnsanoğlu yaşam ekonomisini tümünden değiştiren bu devrim ile bitki yetiştirmeye-ekip biçmeye başlamış, bazı hayvan türlerini evcilleştirip barınak ve besin sağlayarak kendine bağlamayı başarmıştır (Childe, 2006, s. 47; Şeker 2017, s.36). Benimsenen yeni yaşam biçimi ile Neolitik toplumlar doğada hazır bulunmayan yeni ürünler üretmeye başlamışlar, evcil hayvan sürüleri öldürülmeye gerek kalmaksızın süt ve süt ürünleri ile yiyecek, her yıl yenilenen yünleri ile giyecek kaynakları haline getirilmiştir (Childe, 2009, s.65). Dönemin insanların tarımsal ve hayvansal ürünlerle elde ettiği ihtiyaç fazlası artı ürün ise değiş-tokuş (trampa) esasına dayalı ticari faaliyetlere konu olmuştur (Şeker ve Şeker, 2019a, s. 109).

Arkeolojik veriler incelendiğinde Neolitik Çağ toplumları sadece yiyecek üretmekle kalmamıştır. Yeni toplumda erkeklerin çoğunluğu avlanmaya ayırdıkları vakitlerini artık ağaç dalları, kamışlar ve balçıktan yapılmış yeni yapım teknikleri ile ailelerin yaşayabileceği kulübelerin inşasına harcarken, kadınlar kili yoğurarak pişirme ve depolama kapları olarak çanak çömlek üretmeye, keten liflerini ve yünleri eğirerek iplik yapmaya, kurulan tezgahlarda dokunan iplikleri de bez haline dönüştürmeye başlamışlardır. Neolitik toplumlar aynı zamanda tüm bu işleri yaparken kendilerine yardımcı olacak aletleri de üretmeyi ihmal etmemiştir. Taş baltalar, öğütme taşları, ağırşaklar, çanak çömlekler ve oraklar tüm bu üretim sürecinde dönemin toplumuna eşlik eden araç-gereç donanımı olarak karşımıza çıkmaktadır (Childe, 2009, s. 63-75). Bu yeni yaşam biçiminde daha önce belirli bir yaşa kadar tüketici konumunda olan çocuklar dahi işgücüne dahil olarak ekonomiye katkı sağlamaya başlamıştır. Kız erkek fark etmeksizin küçük çocuklar tohum ekebilme, koyun-sığır sürülerine bakabilmektedir (Childe, 2006, s.48). Tüm bu gelişmeler göz önüne alındığında Neolitik ekonomi, toplumsal iş bölümünün yarattığı çaba olmaksızın gerçekleşemezdi (Childe, 2006, s.64).

Neolitik Çağ (M.Ö. 10.000- 5.500/5.000) ile başlayan iktisadi gelişim, Kalkolitik Çağda (M.Ö. 5.500/5000-3.000) yönetilmesi gereken bir ekonomik güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Tunç Çağına (M.Ö. 3.000- 1200) gelindiğinde ise ekonomik gücü korumak ve devam ettirmek üzere uzak mesafeler kat edilmeye başlanmış, uluslararası ticaret ağlarının temelleri atılmıştır. Binlerce yılda oluşan bu iktisadi gelişim, kurallı bir organizasyon haline gelirken token, bulla, mühür, tablet vb. geçmişin yazılı kanıtlarını oluşturan eserler ile de günümüze ışık tutmayı başarabilmiştir. Geçmişin ekonomik ve idari kayıt araçları olan bu eserler ise araştırmamızda inceleyeceğimiz ana konuyu oluşturmaktadır. İnsanoğlunun ekonomik gelişimine başlangıçtan itibaren üretimde işgücüsüyle, ticari organizasyonlar içerisinde sermayeyi yönetmesi ve ekonomiye yön vermesiyle, kuralları belirleyen ve denetleyen otoritesiyle kadının da katkı sağladığı görülmektedir. Bu çalışmada token, mühür, tablet vb. eserler üzerinde kadının varlığı ve bıraktığı izler takip edilerek, insanoğlunun iktisadi gelişimine sağladığı katkılar sunulacaktır.

2. Amaç ve Yöntem

Arkeoloji bilimi, geçmiş dönemlerde yaşamış insan topluluklarının günümüze kadar ulaşan maddi kalıntılarına dayanarak kültürel ve toplumsal düzenlerini araştıran, gelişim süreçlerini inceleyen, belgeleyen ve yorumlamaya çalışan bir bilim dalıdır (Özdoğan, 2012, s.19). Bu bağlamda arkeoloji bilimi aynı zamanda insanoğlunun ekonomik gelişimini, üretimde ve sosyal yapısındaki köklü değişiklikleri de izlemektedir. Bu nedenle arkeoloji biliminde tarih öncesi çağların Taş-Bronz-Tunç çağları olarak bölümlendirilerek incelenmesi, yaşanan dönemin en önemli üretim araçlarına dayanmaktadır (Childe, 2006, s.13-14).

Günümüzden yaklaşık 10.000 yıl öncesinde yaşayan Neolitik (Cilalıtaş) Çağ toplumları bilgi ve becerisiyle doğada hazır olmayan yeni mamuller üretmiş, Neolitik Devrim olarak nitelendirilen bu üretim faaliyeti aynı zamanda toplumda her bireyin becerisi doğrultusunda üretime katılımını da sağlamıştır (Childe, 2006, s. 48). Biriken ihtiyaç fazlası üretimde ise artı ürünler ticarete konu edilmiş, toplumlararası iletişime ve bilinen en eski uluslararası ticaret rotalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Akın ve Başaran, 2019, s. 125). Üretimi yapılan malların çeşitliliği ve hacmi arttıkça da insan hafızası ile takibi güçleşmiştir. Bu durum depolama birimlerinde biriken ve değiş-tokuşu yapılan malların kayıt altına alınması ihtiyacını doğurmuş, bu işlevi görebilecek bir hesap verilebilir sistemin oluşumunu gerekli kılmıştır (Mattessich, 1994, s. 6-7).

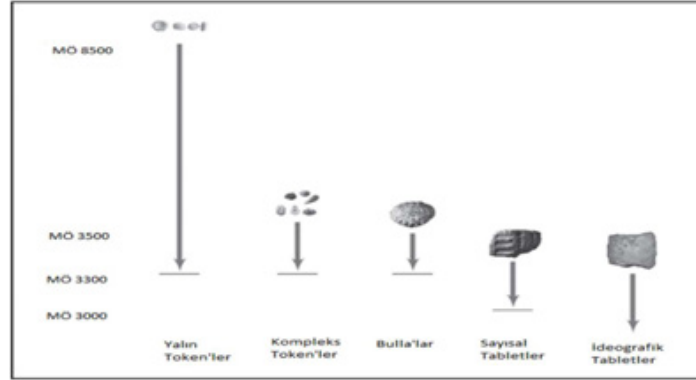
Arkeolojik veriler geçmişi günümüzden yaklaşık 10.000 yıl öncesine dayanan muhasebe biliminin de varlığını kanıtlarla desteklemektedir (Şeker ve Şeker, 2019, s.1). *“Token’lardan Çivi Yazılı Kil Tabletler: Yazının İcadında Muhasebenin İzleri”* başlıklı çalışmada tarih öncesi dönemlerde ticari faaliyetlerin kayıt araçları olan token, mühür, bulla ve tabletler hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir (Şeker ve Şeker, 2019b).

Bu çalışmada ise token, mühür, bulla, tablet vb. arkeolojik buluntular üzerinde Neolitik Çağdan itibaren değişen toplum yapısı içerisinde aktif rol alan kadının; üretimde, yönetimde ve ticarete bıraktığı izler takip edilecektir. Çalışmaya kaynaklık edecek olan coğrafya tarih öncesi çağlarda uygarlıkların doğuşuna da tanıklık eden Mezopotamya toprakları ile

başlayacak ve Anadolu toprakları ile ilişkiler dahilinde incelenecektir. Geçmişin uluslararası ticaret yolları ve ticaret malzemesinin, ticaret kayıt araçlarının takibi yapılacaktır. Çalışmada kronolojik tarih aralığı ise insanoğlunun basit köy yerleşimleri ile üretime başladığı Neolitik Çağ (M.Ö. 10.000- 5.500/5.000), şehir devletlerinin kurulmaya başladığı Kalkolitik Çağ (M.Ö. 5.500/5000) ve geçmişin bilinen ilk imparatorlukları ile uluslararası ticaret ağlarına tanıklık eden Tunç Çağlarını (M.Ö. 3.000- 1200) kapsayacaktır. Arkeoloji biliminin ortaya koyduğu bulgular, sistematik arkeolojik kazı sonuçları raporları ile ilgili yayınlarla bilim dünyasına duyurulmuş eserler ve filolojik çalışmalar dikkate alınarak örneklerle sunulacaktır.

3. Bulgular

Prehistorik (tarih öncesi) dönemlerden itibaren ekonomi ve ticaret, kültürlerin birbirleri ile iletişim kurmalarında, uygarlıkların ortaya çıkışında etkin rol oynamıştır. Arkeoloji bilimine göre bir buluntunun ticarete kanıt olarak değerlendirilebilmesi için yaygın bilinen bölgesinin dışında ele geçmiş olması, anayurdunda da aynı üslup ile üretiliyor olması gerekmektedir. (Şeker ve Şeker, 2020, s. 653). Neolitik Çağ insanoğlunun yerleşik yaşama geçtiği ve üretime başladığı dönem olarak önemli olmasının yanı sıra, uzak mesafeli ticaret malzemelerinin oluşturduğu ticaret rotalarının varlığı ile de dikkat çekmektedir. Örneğin; dönemin önemli hammaddesi olarak bilinen Nemrut Dağı kaynaklarından çıkarılan obsidyenin İran'dan Mezopotamya'ya, Suriye'den İsrail'e kadar uzanan oldukça geniş bir coğrafyada ele geçmesi, Çayönü (Ergani/Diyarbakır) yerleşiminde Akdeniz ve Kızıldeniz kökenli deniz kabuklularının varlığı dönemin ticaret rotalarının belirlenmesinde etkili olmuştur (Akın ve Başaran, 2019, s.125). Neolitik Çağ'da sadece hammadde hareketliliğinde değil, tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle elde edilen ihtiyaç fazlası ürünlerde de artış izlenmektedir. Yoğunlaşan üretim ve ticaret faaliyetleri ile dönemin topluluklarının kendi aralarında kolaylıkla anlayabilecekleri "hesaplama/kayıt altına alma" sistemi geliştirdikleri düşünülmektedir. Dönemin insanların 1-3 cm boyutunda farklı geometrik şekillerde kilden ürettikleri, her bir geometrik şeklin farklı ürünü ve miktarını temsil ettiği "token" sistemi, M.Ö. 8.000'lerden itibaren tarımcı köy yerleşimlerine paralel olarak Mezopotamya'da kullanılmaya başlanmıştır. Sonrasında tüm Yakınoğu coğrafyasına yayılan muhasebe kayıt araçları olarak yaklaşık 5000 yıl boyunca da kullanılmaya devam etmiştir (Schmandt-Besserat, 1986). Bu konuda bilinen en kapsamlı çalışma arkeolog Denise Schmandt-Besserat tarafından (Şekil 1) ortaya koyulmuştur (Schmandt-Besserat, 2006).

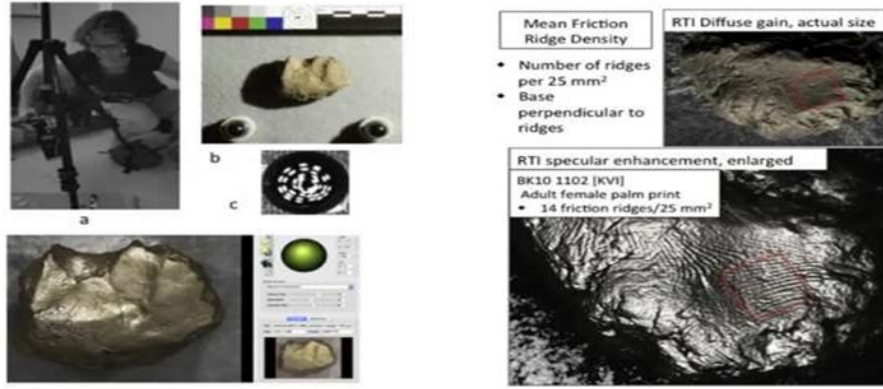

Şekil 1: D. Schmandt-Besserat'ın Yazının Gelişimi Şeması
Kaynak: Englund, 2011, s.35; Şeker ve Şeker 2019b, Şekil 1.

Schmandt-Besserat, birçok arkeolojik yerleşim ve müzelerde takibini yaparak üzerine çalıştığı tokenlerin, Anadolu'dan Mezopotamya ve İran'a kadar oldukça geniş bir coğrafyada yayılımı ile kültürel ve ekonomik bir öneme sahip olduğuna işaret etmiştir (Mattessich, 1987, s.73-74).

İç Anadolu'da Konya Ovasında M.Ö. 9.000 ortalarından 8.000 ortalarına kadar yerleşim görmüş bir Neolitik köy olan Boncuklu Höyük'te araştırmalar ev içi/ev dışı gündelik yaşam faaliyetlerinin gelişimini anlamaya odaklanmıştır. Yerleşim token olarak tanımlanan 88 adet koni, küre ve disk biçimli geometrik kil objeler tespit edilmiştir. Lori Hager'ın tokenler

üzerinde tespit ettiği parmak izlerine dayalı pilot çalışma, Yansıtma Dönüşümü Görüntüleme (RTI) yöntemi yardımıyla analiz edilmiştir. Parmak izlerine dayalı analizler sonucu token olarak tanımlanmış buluntuların ana üreticilerinin yetişkin kadınlar olduğu tespit edilmiştir (Şekil 2). Yerleşimde ele geçen diğer veriler ile birleştirilen bilgiler Neolitik bir köy yerleşimi özelliklerini yansıtan Boncuklu Höyük'te cinsiyete dayalı bir iş bölümüne işaret etmektedir. Ayrıca bol miktarda ele geçen depolama kapasitesini yansıtan sepet örnekleri ile depolama faaliyetlerinin yapıldığı, basit sayma ve muhasebe işlemlerine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Yerleşimde ele geçen tokenlerin bu ihtiyaca karşılık üretildiği düşünülmektedir (Bennison- Chapman ve Hager, 2018).

Şekil 2: Boncuklu Höyük'te analizi yapılan parmak izleri.

Kaynak: Bennison- Chapman ve Hager 2018, Fig.5,6.

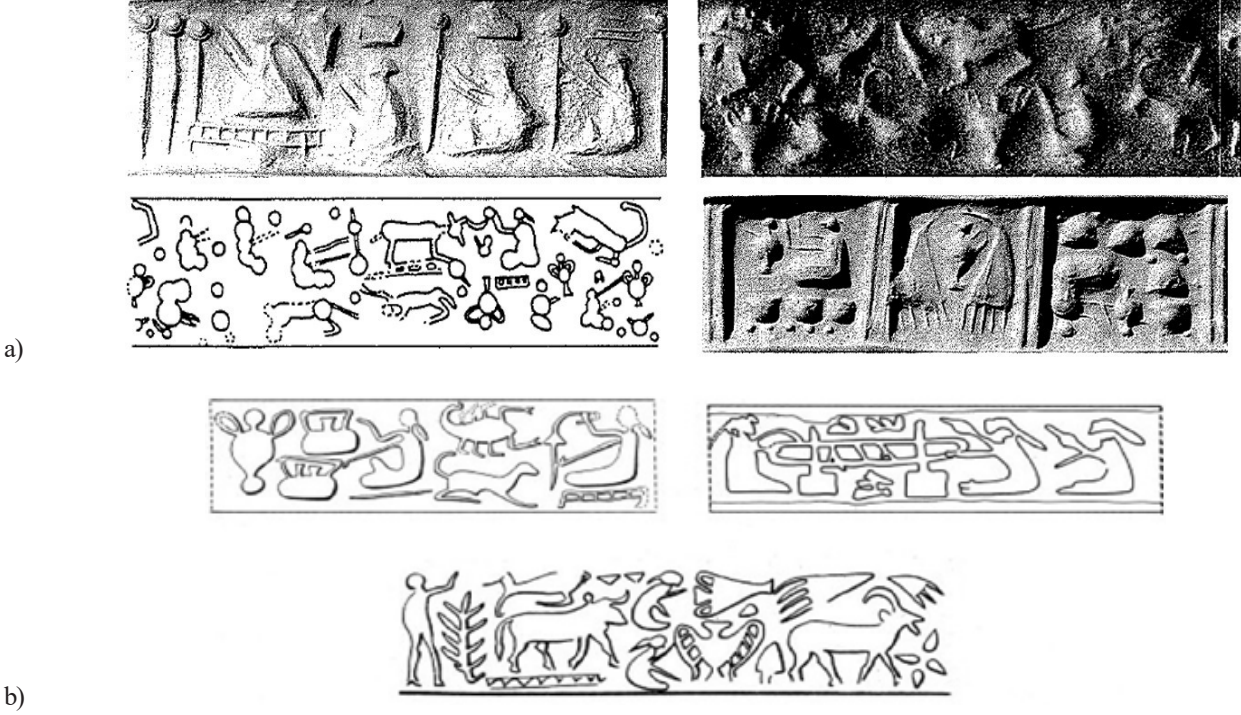
Neolitik Çağda başlangıçta artı ürünü sayma ve hesaplama işlevi mütevazı bir şekilde birkaç hane halkını kapsayacak boyutta idi. Dolayısıyla tokenlerin arşivlemeye gerek duyulmadan işlevi bitince atıldığı varsayılmaktadır (Schmandt-Besserat, 1992, s.95).

Kalkolitik Çağ (M.Ö. 5.500/5.000- 3.000) ortalarından itibaren-M.Ö. 5.000 ortaları- tokenler, özellikle kamu binaları içerisinde yer alan depo görünümüne sahip odalar içerisinde mühür ve mühür baskıları ile birlikte ele geçirilmeye başlanmıştır (Schmandt-Besserat, 2006, s. 32). Bu dönemde statü sembolü olarak hizmet eden mühürler sadece liderlere aitti. Ancak dönemin sonlarına doğru nüfus artışı, yeni kentlerin ortaya çıkması, bölgeler arası iletişimde ve ticarete yüz yüze temasın kaybolması sonucunda mühürler, liderler adına kamu görevlileri tarafından da kullanılmaya başlanmıştır (Schmandt-Besserat, 2015, s.368).

Başlangıçta deri keseler, sepetler gibi organik kaplarda muhafaza edilen tokenlerin, M.Ö. 4.000'de artan bürokrasiye bağlı olarak arşivlenme ihtiyacı doğmuştur. İçerisinde tokenlerin muhafaza edildiği yeni bir yöntem olarak bullalar, arşivleme ve depolama yetkisini temsil eden mühürler ile idari paketin bir parçası olmuştur (Schmandt-Besserat, 1992; 2006). Mühürlerin kullanılması, bozulmayan gıda fazlalarının toplandığı, üretimi yapılan ürünlerin bir yönetici elit tarafından yönetildiği ekonomiye ve organizasyon sistemine işaret etmektedir (Carter ve diğ., 1992, s.43-44). Kalkolitik Çağın sonlarında kentlerin yükselişi ve güçlü tapınak ekonomisinin artan hacmi dönemin tasvirli eserlerinde de betimlenmektedir (Schmandt-Besserat, 2006, s.106-107).

Mezopotamya'da dönemin sonlarına adını veren Uruk Dönemi ve silindir mühürleri üzerinde çalışmalar yapan Mark Brandes, mühürler üzerinde tasvir edilen konuların belli kategorilere ayrıldığını ve idarenin belli bir iş kolunu temsil ettiğini öne sürmüştür. Hayvan türleri ile işlenmiş silindir mühürlerin idarenin hayvancılık veya avcılıkla uğraşan memurlar, tekneyle gezinti sahneleri ile işlenmiş silindir mühürlerin balıkçılık ve sulamadan sorumlu memurlar tarafından kullanılmış olabileceğini vurgulamıştır. Brandes'in çalışmasının ışığında Nissen; Uruk Dönemi mühürlerinin hayvancılık, avcılık, tahıl üretimi, sulama ve balıkçılık, ganimet gibi hammadde ve ürünlerle uğraşan tapınak kurumları tarafından kullanıldığına, Geç Uruk II Dönemi (Jemdet Nasr) silindir mühürlerinde ise tasvir edildiği gibi iplik eğirme, dokuma, çömlek yapımı vb. birçok malların üretimi ile bağlantılı faaliyetlerde kullanılıyor olabileceğine dair öneride bulunmuştur. Asher-Greve silindir

mühürleri üzerinde yer alan tasvirler ile, Geç Uruk II (Jemdet Nasr) Döneminde kadınların çeşitli dini törenlere katıldıklarının gösterildiğini ileri sürmüştür. Bazı tasvirlerde kadınlar açıkça (Şekil 3a) dokuma ile bağlantılı faaliyetlerle meşgul görünmekte ya da çömleklerle sunu yaparken betimlenmektedir. Bu çömleklerin bazılarının yayık ya da süt ürünlerinin hazırlanmasında kullanılan kaplar olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca meyve toplayan kadınları betimleyen mühürlerin, reçel veya reçel depolarını mühürlemek için kullanılmış olabileceği olasıdır (Collon, 2005, s.15-16). Birçok bilim insanı döneme ait silindir mühürler üzerindeki sahnelerden hareketle kadınların üretim faaliyetlerine ve ekonomik faaliyetlere dahil olduğunu düşünmektedir (Şekil 3b) (Breniquet, 2016, s.18-22).

Şekil 3a: Uruk ve Geç Uruk II (Jemdet Nasr) Dönemlerine ait silindir mühür ve mühür baskıları.

Kaynak: Collon 2005, s.17, Fig. 15,17,18,19,

Şekil 3b: Silindir mühür baskılarında ekonomik faaliyetlerde kadın tasvirleri.

Kaynak: Breniquet 2016, s.22, Fig.6

Mezopotamya’da Kalkolitik Çağ’ın sonları Uruk Dönemi olarak tanımlanmakta ve Uruk yönetiminin bu dönemde metal kaynakları gibi çeşitli hammadde kaynaklarına erişim, üretim ve kontrol mekanizması ile Güneydoğu Anadolu ve Yukarı Fırat’ta koloniler kurdukları bilinmektedir (Yener, 2000, s.125). Bu ilişki dönemin ticari belgeleri olan bullalar, mühürler ve mühür baskıları üzerinde de takip edilmektedir (Frangipane, 2019, 94; Friandra ve Frangipane, 2007, s.15-17; Stein, 1999: 184). Ticari faaliyetlerin M.Ö. 3.000 başlarında Anadolu ve Mezopotamya ilişkilerinin Orta ve Batı Anadolu topraklarına kadar ulaştığına Troya (Çanakkale) ve Alişar (Yozgat) da ele geçen silindir mühürler kanıt olarak gösterilebilir (Bilgiç, 1948, s. 493).

Erken Tunç Çağı’nda (M.Ö.3.000-2.000) Anadolu’da madencilik, dokumacılık vb. çeşitli üretim alanlarında uzmanlaşmanın ortaya çıktığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra Anadolu dışında Balkanlar, Ege adaları, Kafkasya, Suriye ve Mezopotamya ile kültürel ilişkilerin geliştiği, ithal ve yerel taklidi ürünlerin ticaretinin yapıldığı arkeolojik verilerle de açıkça görülmektedir. Bu dönemde Anadolu toprakları ve dışına uzanan ticari rotalar M. Mellaart, M. Mellink, T. Efe ve V. Şahoğlu tarafından yapılan araştırmalarda ortaya konulmuştur (Yılmaz, 2019, s. 198-199). Erken Tunç Çağı ortalarında ise Anadolu ile ilgili yazılı kaynaklar Mezopotamya topraklarından ele geçmiştir. “Şartamhari metinleri” olarak bilinen yazılı kaynaklarda Mezopotamya’nın Akkad’lı yöneticileri Sargon (Günbattı, 1997) ve torunu Naram Sin’in Anadolu’ya seferler

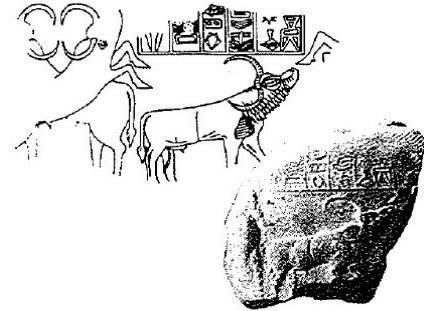
düzenledikleri ve bu seferler sonrasında Anadolu'nun yönetim modeli (Ünal, 2018, s.245), ekonomik zenginliği ve hammadde kaynaklarından haberdar oldukları bilinmektedir (Özgüç, 2005).

Henüz Anadolu topraklarının yazılı döneme geçmediği bu dönemde Mezopotamya'da yazı geliştikçe, giderek karmaşıklaşan belgeler derlenmeye başlanmış, silindir mühürlerin kullanımı yasal sözleşmelerin, anlaşmaların ve mektupların mühürlenmesini içerecek şekilde genişlemiştir. Bu dönemde makbuzlar gibi idari belgeler genellikle alıcı tarafından; işçilerle ilgili metinler, bulla ve tablet şeklindeki mektuplar, etiketler ise gönderen bir memur tarafından mühürlenmektedir. Yasal metinler, genellikle satıcı tarafından mühürlenmiş satışları, çoğunlukla borçlu tarafından mühürlenmiş kredileri, bağışçı tarafından verilen hediyeleri ve birkaç kiralama belgesini içermektedir (Collon, 2005, s.113). Bu döneme tarihlendirilen arkeolojik veriler ile erkek memurların yanı sıra kadın memurların varlığı da bilinmektedir. Seçkin kadınlar tarafından yerine getirilen idari görevler, birçok alanda kadınlara yardımcı

olarak ihtiyaç duyulduğu anlamına gelmektedir. Kadın memurların erkek memurlar gibi mühür taşıması, aynı zamanda dönemin en önemli mesleği olan katiplik başta olmak üzere bir dizi kilit görevlerde kadın varlığına işaret etmektedir. Katiplik bu dönemde kadastrucu, muhasebeci vb. çok sayıda rolü kapsayan, okur-yazar ve eğitilmiş kişileri ifade eden bir meslektir. Okur-yazar, eğitilmiş kişiliği ile tarihte ilk kadın yazar olarak anılan Sargon'un kızı En-hedu-anna'nın aynı zamanda başrahibe olarak tapınak kaynaklarını yönettiği, kendine ait mührü ve mühür baskıları (Şekil 4a-b) ile yaptığı işlerin altına da izini bıraktığı görülmektedir (Crawford, 2014).

a)

b)

Şekil 4a-b: Katip En-hedu-anna'nın mühür baskıları.

Kaynak: Collon 2005 Fig. 527, 908.

Anadolu topraklarının arkeolojik olarak yazılı kaynaklara ulaşılması ve protohistorik döneme geçmesinde yine ticari ilişkiler büyük rol oynamıştır. Bu dönem Anadolu arkeolojisinde M.Ö. 2000-1750 yılları arasına tarihlenerek "Assur Ticaret Kolonileri Çağı" olarak incelenmektedir. Bu dönemde Assurlu tüccarlar Mezopotamya'dan kara yollarını kullanarak eşek kervanları eşliğinde Anadolu- Mezopotamya arasında organize bir uluslararası ticaret ağının temelini atmışlardır (Barjamovic, 2018, s.27). Yaklaşık olarak 255 yıl süren bu organize ticaret ağı (Şeker ve Şeker, 2020, s.656) ile Assurlu tüccarlar Anadolu'da karum (liman) ve wabartum (misafirhane) olarak adlandırdıkları ticaret kolonileri kurmuşlardı. Arkeolojik kaynaklar ve filolojik veriler olan çivi yazılı tabletlerden edinilen bilgiye göre Anadolu topraklarında Kaniş Karumu (Kültepe/Kayseri), Alişar Karumu (Yozgat) ve Hattuşa Karumu (Çorum)'nun varlığı bilinmektedir (Özgüç, 2005, s.5). Bu ticari organizasyonun Anadolu'daki merkezi ise Kültepe/Kaniş Karum'u olup, Mezopotamya topraklarından ulaşan mallar öncelikle Kültepe'ye gelip Anadolu içlerine buradan dağılmaktadır. Anadolu'da koloni merkezleri olan karumlara yerleşen Assurlu tüccarlar, Mezopotamya'da Assur şehrinde bulunan büyük sermayedarların Anadolu'daki acenteleri ve ortakları olarak ticari faaliyet göstermektedir. Bu organize ticaretin en önemli düzenleyicisi ve denetçisi olan "Bet/Bit Karim" kurumunun Kültepe'de varlığı çivi yazılı tabletlerden bilinmekte, kolonilerde ticaret yapacak tüccarların bu kuruma kayıtlı olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bit Karim kurumu, bir banka gibi tüccarlardan mevduat kabul etmekte, ödünç para/avans niteliğinde kredi sağlayabilmektedir. Aynı zamanda bir vergi dairesine benzer özelliği ile ticarete uygulanacak vergiler ve harçlar da yine bu kurum tarafından düzenlenmektedir (Kulakoğlu, 2018, s.60- 61). Bu dönemdeki yazılı kaynaklar Anadolu'da küçük krallıkların yönetimindeki "Şehir devletleri"nden söz etmektedir. Bu şehir devletlerinin

başında “Rubaum” olarak tanımlanan yönetici krallar bulunmakta, “Rubatum” olarak tanımlanan kraliçelerin de yönetimde söz sahibi olduğu bilinmektedir. Ayrıca Rubatum (kraliçelerin) devlet yönetimine ve ticari işlemlere katıldıkları ele geçen bulla, mühür, çivi yazılı tabletlerden de takip edilmektedir (Darga, 2013, s.85). Bu dönemde tarihlenen Kt n/k 504 nolu çivi yazılı belge (Kt= Kültepe metinleri) Koloni Çağı’nda Anadolu kraliçelerinin (rubatum) devlet yönetiminde etkin olduğunu, hatta kral (rubaum) ile eşit söz sahibi olduğuna kanıt niteliğindedir (Günbattı, 2000, s. 73-88).

Koloni çağında yönetici kadınların dışında Anadolu kadınlarının da kendi adlarına ticari faaliyetler yürüttükleri, ticari anlaşmalar düzenledikleri, borçlandıkları, ödünç para verdikleri ve yazılı belgeler üzerine kendi mühürlerini bastıkları görülmektedir (Günbattı, 2012, s.56). Kültepe/Kaniş Karumunda yaklaşık 24.000’in üzerinde çivi yazılı tablet ele geçmiştir. Büyük çoğunluğu Assurlu tüccarların evlerinden ele geçmiş bu yazılı kaynaklardan “Anadolu Kaynakları” olarak söz edilmektedir. Ele geçen Kt v/k 17 nolu (Kt= Kültepe metinleri) Nuḫṣatum adında bir kadına yazıldığı bilinen mektup çevirisinde tableti mühürlemesi istenmektedir. Çeviri metninde yer alan;

“Şehre geleceğim zaman, yolculuğumun başında, sana Amur-ili’nin önünde bıraktığım, yol için (gerekli) büyük tablet kabını, benim mührüme ilaveten, siz de mühürleyiniz ve adamım Abūqar’a teslim ediniz ki, o bana, Şamuha’ya (Kayalıpınar/Sivas) getirsin.”

İfadesi bu dönemde kadınların kendilerine ait mühürlerinin bulunduğu güzel bir örnektir (Günbattı 1990, s.198).

Bu dönemde Anadolu kadınının kendi namına ticaret yaptığına dair en bilinen örnek tüccar Madawada’dır. Ele geçen 8 tablet metninden de anlaşıldığı üzere Madawada, Anadolu’nun çeşitli yerlerinde tahıl, gümüş ve hayvan ticareti yapan ekonomik yönden güçlü bir tüccar olarak bilinmektedir. Kt o/k 64 nolu tablet çevirisinde;

“Madawada, Kubidahšu ve karısı Azulša 3 mina gümüş alacaktır. 2 mina gümüş için 1 mina gümüş faiz ilave edecek. (Kalan) 1 mina gümüş için (ise), 10 çuval arpa, 10 çuval buğday, 1 besili sığır ve 60 ekmek (verecek). Toplam 4 mina gümüşü ve yarısı arpa, yarısı buğday 20 çuval tahılı hasat mevsiminde ona (Madawada’ya) verecek. Madawada’nın ölçü kabı ile ölçecek(ler)”

ifadesi ile %50 faiz aldığı anlaşılmaktadır (1 mina= yaklaşık 500 gr gümüş). Yine Kt o/k 81 nolu (Kt= Kültepe metinleri) tablet çevirisinde ise;

“Madawada ve İddi(n)-Aššur, Perua’dan yarısı buğday,yarısı arpa (olmak üzere) 6 çuval ve 3 kap (tahıl) alacaktır. Hasat zamanında Madawada’nın ölçü kabı ile ölçecek...”

İfadesi ile de kendine ait ölçü kabı olması yaşadığı dönemde ne denli büyük bir tüccar olduğunun göstergesi olarak kabul edilmektedir (Albayrak, 1998).

Anadolu kadınının ticari faaliyetlerine bir başka örnek olarak tüccar Kulšan’ı verebiliriz. Kt n/k 860 nolu (Kt= Kültepe metinleri) tablet çevirisinde;

“ Kulšan’ın Kuzia, Lamassatum ve Aba’da 1/3 mina 5 ½ şekel tasviye edilmiş gümüşü vardır. Šü-İstar ve Aššur-idi’nin hamuštum’undan itibaren 2 yol tutacaklar (iki taksitte parayı ödeyecekler) ve gümüşü tartacaklar.Ab-šarrani ayı Kubia’nın limum’u. Eğer tartmazlarsa ayda 2’şer şekel faiz ilave edecekler. İçinden 10 şekel gümüşü 6 mina yumuşak yün için bana verecekler. Para (gümüş) onların sağ olanlarının (ve) onların hakiki (varis) olanlarının başına bağlanmıştır. Dalaš’in huzurunda”

ifadesi ile Kulšan’ın gümüş ve yün ticareti yaptığı, alacaklarına karşılık senet düzenlediği, borcun gününde ödenmemesi durumunda faiz işletileceği gibi ticarete aktif rol aldığına dair birçok bilgiye ulaşmamızı sağlamaktadır (1 şekel yaklaşık 8 gr gümüş; 1 mina= yaklaşık 500 gr gümüş) (Uzunlifoğlu 1993, s.54).

Assur Ticaret Koloni Çağı birçok filologlar ve tarihçiler tarafından “Eski Hitit Çağı” olarak da tanımlanmaktadır. Koloni çağının ticaret merkezi Kültepe/Kaniş'te açığa çıkarılan mimari yapılar, ele geçen arkeolojik buluntular da bu görüşü desteklemektedir (Özgüç 2003). Hititler, Anadolu topraklarında Orta Tunç Çağı'nda (M.Ö 2000- 1500/1450) karşımıza çıkan şehir devletlerini bir çatı altında toplamayı başarıp devlet haline gelmiş, Geç Tunç Çağı'nda (M.Ö. 1500/1450-1200/1100) ise güçlü bir imparatorluk haline gelmiştir (Van Den Hout, 2013). Tunç Çağları başında yoğunlaşan Anadolu'nun ticari faaliyetleri Hitit Döneminde de devam etmiştir. Döneminde bölgede uluslararası siyasi güç olma gayesi yanında dış ticarete de söz sahibi olma arzusuyla Hititler, topraklarını Batı Anadolu'dan Orta ve Güneydoğu Anadolu'ya kadar genişletmiştir. Kıbrıs, Suriye ve Mezopotamya üzerine düzenlenen seferler ile bölgedeki varlığını hissettirmiştir. Bu seferler kara ticaret yollarının yanı sıra hakimiyet kurmaya çalıştığı limanlar ile deniz ticaretine de önem verdiğinin göstergesidir (Alparslan, 2013).

Hitit yönetimi ile Anadolu topraklarına ait yazılı belgeler, yönetimden, hukuk kurallarından ve ekonomik yaşamdan da bilgi vermeye başlamıştır. Hitit devlet arşivinde yer alan çivi yazılı belgelerde yönetim sistemi ve ekonomik sistem içerisinde kadının varlığı da takip edilebilmektedir (Darga 2013, s.146). Koloni çağındaki kraliçelerin yönetimde söz sahibi olmaları ve ticaretteki icraatları ilerleyen süreçte Hititlerde Tawananna (Kraliçe) kurumunun oluşumunda etkili olmuştur (Koçyiğit 2019, s.531). Dönemin yazılı belgeleri kralın yanında Tawananna ünvanı ile kraliçelerin de devlet yönetiminde, iç ve dış politikada, vakıf, bağış, yönetmelik gibi vesikaların düzenlenmesinde söz sahibi olduklarını göstermektedir. Bu belgeler altında kraliçelerin sahiplerine ait olduğu bilinen Tawananna mühürleri yönetimde kadının gücünü ve bağımsız mevkisini kanıtlamaktadır (Darga 2013, s.132). Hiç şüphesiz ki yönetimde kadının gücüne şahitlik eden en önemli örnek Dünya'nın ilk barış antlaşması olan Kadeş Barış Antlaşması altında (Peker 2013) Kral III. Hattuşili'nin mührünün yanında yer alan Kraliçe Puduhepa'ya ait mihurdür (Şekil 5a-b) (Darga, 2013, s. 166-179).

Şekil 5a: Kraliçe Puduhepa'nın mihür baskılarının çizimi.

Kaynak:Darga 2013,

Şekil 5b: III. Hattuşili ve Puduhepa'nın ortak mihür baskısı çizimi.

Kaynak: Darga 2013, s.178.

Hitit döneminde yönetici kadınlar dışında halktan kadınların da mihür ve mihür baskıları olduğu bilinmektedir (Şekil 6a-b). Ancak yazılı belgeler daha çok devlet arşivi niteliğinde olduğu için toplumdaki kadın hakkında fazla bilgiye ulaşılamamaktadır. Yazılı metinlere bakıldığında “kadın dokumacı”, “kadın terzi”, “kadın değirmenci” gibi tanımlamalar kadınların iş hayatındaki mesleklerini ifade etmektedir.

Şekil 6.a) Hitit halkından bir kadına ait mühür çizimi (adı okunamamış)

Kaynak: Darga, 2013, s.194.

Şekil 6.b) Hitit halkından “Uranina” adlı bir kadına ait mühür çizimi.

Kaynak: Darga, 2013, s.195.

Ekonomik hayat içerisinde kadın işçi tanımlaması ve aldığı ücretler hakkında ise Hitit Kanunları bize bilgi sunmaktadır. Hitit ekonomisi temeli tarıma ve hayvancılığa dayanmakta, kanun maddelerine de bu durum yansımaktadır. Hitit Kanunları madde 150’de niteliksiz işçilere, madde 158’de ise tarım işçilerine ödenecek ücretler açıkça belirtilmiştir. Buna göre (Eğilmez, 2005 s.16-17);

- 150. Madde “Niteliksiz işçi”

Erkek işçi	30 gün çalışma karşılığında	1 şekel = 12.50 gr gümüş
Kadın işçi	30 gün çalışma karşılığında	0.5 şekel = 6.75 gr gümüş

- 150. Madde “Tarım işçisi”

Erkek işçi	30 gün hasat kaldırma	1.25 şekel = 15.63 gr gümüş
Kadın işçi	30 gün hasat kaldırma	0.33 şekel = 4.13 gr gümüş

ödenmektedir. Her ne kadar yasalarda belirtildiği gibi erkeklerin iş karşılığı aldıkları ücret kadınların aldığı ücretin iki katı gibi görünse de yaptıkları işin içeriğinin farklı olabileceği düşünülmektedir. Örneğin; erkek tarım işçisinden ekinlerin biçilmesi, sapların balyalar halinde toplanması, yük arabalarına yüklenerek samanlığa konulması, harman yerinin temizlenmesi gibi işler beklenirken, kadın tarım işçilerinden harman sonunda elde edilen tahılın öğütülmesinin beklendiği olasıdır (Hoffner, 1974, s.31).

4. Tartışma ve Sonuç

Muhasebe bilimi bir ekonomik birimde, “mali nitelikli işlemleri ve olayları para ile ifade edilmiş şekilde kaydetme, sınıflandırma, özetleyerek rapor etme ve sonuçları yorumlama bilim ve sanattır” şeklinde tanımlanmaktadır (Sevilengül, 2009, 4). Bu tanımdan hareketle tarihin en eski bilimlerinden biri olan muhasebenin de ilk işlevi ekonomik olayları kayıt altına alma, kaydetme işlemidir (Şeker ve Şeker 2019b, s.108).

Hiç şüphesiz ki uygarlık tarihini başlatan Sümerler’in insanlık tarihine en büyük katkısı yazıyı icat etmiş olmalarıdır. Yapılan araştırmalar günümüzde birçok bilimin ve kurumun temellerinin Sümerler tarafından atıldığını ortaya koymaktadır. 20.yy’ın ilk yarısında Yakın Doğu olarak tanımladığımız Mezopotamya topraklarında yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda binlerce çivi yazılı tablet gün yüzüne çıkarılmıştır. Alman bilim insanlarının keşfettiği 5820 çivi yazılı tabletin idari işlemlerden ve yazma çalışmalarından oluştuğu anlaşılmıştır. Berlin grubu olarak anılan bu araştırma projesinde; arkeologların yanı sıra başta filologlar (dilbilimciler) olmak üzere ikincil disiplinlerden pek çok bilim insanı katkı sağlamıştır. Geniş çapta disiplinler arası yürütülen araştırma projesi ile Sümer dili ve Dünyanın bilinen ilk yazı sistemi çözümlenmiş, bu keşif beraberinde matematik, geometri, astronomi vb. birçok bilimin de keşfini sağlamıştır.

1990'lı yıllara geldiğimizde arkeolog D. Schmandt-Besserat çalışmalarında yazının kökenini araştırırken, yazının aslında hesaplama ihtiyacını doğuran bir dizi gelişim sonucu bulunmuş olabileceğini de ortaya koymuştur. Bu keşif ile tokenlerden mühürlere, bullalardan piktografik tabletlere muhasebe bilimi 10.000 yıllık geçmişi ile Dünya'nın en eski bilimleri arasında yerini almıştır.

Maalesef ki Yakın Doğu bölgesinde bitmeyen savaş hali ve güvenlik problemi günümüzde arkeolojik çalışmaların yapılmasına engel olmakta, bunun gibi birçok keşif de toprak altında beklemektedir. Yakın Doğu ve Suriye'deki çalışmaların askıya alınması tüm Dünya'nın dikkatini Türkiye topraklarına ve Türk arkeolojisine çekmektedir. Zira bu çalışmada da ortaya koyulduğu gibi geçmişte bölgede filizlenen uygarlıkların birbirine bağlı ilişkileri binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Dolayısıyla Türkiye topraklarında yapılan arkeolojik çalışmalarla elde edilen bulgular hassasiyetle incelenmeli, interdisipliner yaklaşımlarla değerlendirilmelidir.

Bu çalışma ile geçmiş uygarlıkların birbirleriyle temas halinde olmalarında, iletişim kurmalarında ticaret faaliyetlerinin de aracı olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Geçmiş toplumların ekonomik ve sosyal gelişiminde kadının katkısının yanı sıra, ticari kayıt araçları olan tokenler, mühürler, çivi yazılı tabletler üzerinde yer alan borçlanma vesikaları, faiz hesaplamaları, ticaret organizasyonu gibi ekonomik ve siyasi bilgilerin yanında mal mülkiyetinin devri, alacak-verecek ilişkileri ve hukuki bilgiler de vurgulanmıştır. Dolayısıyla arkeolojik çalışmalarda bulguların yorumlanmasında, disiplinler arası yaklaşımla birçok bilim insanının bilgi paylaşımına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışma aynı zamanda interdisipliner bir bakış açısı oluşturmayı hedeflemektedir. Geçmiş toplumların gelişiminde kadının da katkısı ortaya koyulurken; ticari kayıt araçları tokenler, mühürler, çivi yazılı tabletler üzerinde yer alan borçlanma vesikaları, faiz hesaplamaları, ticaret organizasyonu gibi ekonomik ve siyasi bilgilerin yanında malların mülkiyetinin el değiştirmesi, alacak- verecek ilişkileri ile hukuki bilgileri de barındırdığına dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla arkeolojik çalışmalarda bulguların yorumlanmasında interdisipliner yaklaşımla birçok bilim insanının bilgi paylaşımına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışma ile aynı zamanda interdisipliner bakış açısı oluşturmak amaçlanmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- F.Ş., S.Ş.; Veri Toplama- F.Ş., S.Ş.; Yazı Taslağı- F.Ş.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- S.Ş.; Son Onay ve Sorumluluk- F.Ş., S.Ş.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması beyan etmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar finansal destek beyan etmemişlerdir.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- F.Ş., S.Ş.; Data Acquisition- F.Ş., S.Ş.; Drafting Manuscript- F.Ş.; Critical Revision of Manuscript- S.Ş.; Final Approval and Accountability- F.Ş., S.Ş.

Conflict of Interest: Authors declared no conflict of interest.

Financial Disclosure: Authors declared no financial support.

Kaynaklar

- Akın, E. ve Başaran, C. (2019). Güneydoğu Anadolu'nun Ticaret Yolları: Neolitik Dönem'den Roma Dönemi'ne.
- O. Dumankaya (Ed.) *Çağlar Boyunca Üretim ve Ticaret: Prehistoryadan Bizans Dönemine* içinde (s. 123-133). Ankara: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları.
- Albayrak, İ. (1998). Koloni Çağında Yerli Bir Bayan Madawada. *III Uluslararası Hititoloji Kongresi*. Çorum, 1996. Ankara, 1-14.
- Alparslan, M. (2013). Bir İmparatorluğu Ayakta Tutabilmek: Ekonomi ve Ticaret. M. Doğan-Alparslan ve M. Alparslan (Eds.) *Hititler Bir Dünya İmparatorluğu* içinde (s. 506-517) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Barjamoviç, G. (2018). Tüccarlar ve Seyyahlar: Anadolu'da Assurlular (M.Ö. 2.000-1.600). K Köroğlu ve S.F.Adalı (Eds.) *Assurlular Dicle'den Toroslara Tanrı Assur'un Krallığı* içinde (s.26-55). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bennison-Chapman, L.E. ve Hager, L.D. (2018). Tracking the Division of Labour through Handprints: Applying Reflectance Transformation Imaging (RTI) to clay 'tokens'. Neolithic West Asia. *Journal of Archaeological Science*, 99, 112-123.
- Bilgiç, E. (1948) Anadolu'nun İlk Tarihi Çağının Rekonstrüksiyonu. *Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Dergisi*, VI (1- 2), 489-516.

- Breniquet, C. (2016). Weaving, Potting, Churning: Women at Work During the Uruk Period. B. Lion ve C.Michel (Eds.) *The Role of Women in Work and Society in the Ancient Near East* içinde (s.8-28) Boston/Berlin: Walter de Gruyter Inc.
- Carter, E., Pittman, H., Benoit, A., Bahrani, Z. ve Stolper, M.W. (1992). Late Uruk Period: Notes on the Earlu History of Iran: The Two Archaic Deposts: Comtemporary Sculpture; The Proto-Elamite Period: Proto-Elamite Seals and Sealings. Harper, P.O , J. Aruz, ve F. Tallon (Eds.) *The Royal Ctiy of Susa* içinde (s.47-80). New York: The Metropolitan Museum of Art.
- Childe, G. (2006). *Kendini Yaratan İnsan*. F. Ofluoğlu (Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Childe, G. (2009). *Tarihte Neler Oluyor?*. A. Şenel ve M. Tunçay (Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1942).
- Collon, D. (2005). *First Impressions Cylinder Seals in the Ancient Near East*. London : British Museum Press.
- Crawford, H. (2014). An Exploration of the World of Women in the Third-Millennium Mesopotamia. M.W. Chavalas (Ed.) *Women in the Ancient Near East* içinde (s.18-31) New York: Routledge.
- Darga, M. (2013). *Anadolu'da Kadın On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eğilmez, M. (2005). *Hitit Ekonomisi*. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Englund, Robert K. (2011). Accountin in Proto-Cuneiform. K. Radner ve E.Robson (Ed.) *The Oxford Handbook of Cuneiform Culture* içinde (s.32-50). New York: Oxford University Press,
- Frangipane, M., (2019). Arslantepe. Siyasi Merkezin Yükselişi ve Düşüşü: Tapınaktan Saraya Saraydan Surla Çevrili Bir Kente / Arslantepe. The Rise and Development of a Political Centre: From Temple to Palace to a Fortified Citadel. *I. Uluslararası Arslantepe Arkeoloji Sempozyumu / I. International Arslantepe Archaeology Symposium*, 4-6 Ekim 2018 / 4-6 October 2018 Malatya, 71-104.
- Friandra, E. ve Frangipane, M. (2007). Introduction: Cretulae: The Object,Its Use and Functions. M. Frangipane (Ed.) *Arslantepe Cretulae An Early Centralised Administrative System Before Writing* içinde (s.15-24). Roma: Universita di Roma La Sapienza.
- Günbattı, C. (1990). Kültepe Tabletlerine Göre, Kadınların Ticari Faaliyetleri Hakkında Bazı Gözlemler, *XI. Türk Tarih Kongresi*, 1, 198.
- Günbattı, C. (1997). Kültepe'den Akadlı Sargon 'a Ait Bir Tablet. *Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri)*, 3,131-155.
- Günbattı, C. (2000). Eski Anadolu'da Su Ordali. *Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri)* 4, 73-88.
- Günbattı, C. (2012). *Kültepe- Kaniş Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Hoffner, H.A. (1974). *Alimenta Hethaeorum : Food Production in Hittite Asia Minor*, New Haven. Koçyiğit, Ş. (2019). Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kraliçelerin Yönetimdeki Rolü (M.Ö. 1975-1725), *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi (IJHE)* 5(11), 525-534.
- Kulakoğlu, F. (2018). Kaniş Karumu: Eski Assur Ticaretinin Anadolu'daki Başkenti. K Köroğlu ve S.F.Adalı (Eds.). *Assurlular Dicle'den Toroslara Tanrı Assur'un Krallığı* içinde (s.56-83). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mattessich, R. (1987). Prehistoric Accounting And The Problem Of Representation: On Recent Archeological Evidence Of The Middle-East From 8000 BC To 3000 BC. *The Accounting Historians Journal*, 14(2). 71-91.
- Mattessich, R. (1994). Archaeology of Accounting and Schmandt-Besserat's Contribution, *Accounting Business and Financial History*, 4 (1), 528.
- Özdoğan, M. (2012), *50 Soruda Arkeoloji*. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Özgüç, T. (2003). *Kültepe Kanis Nesa (The Earliest International Trade Center and The Oldest Capital City of the Hittites)*. İstanbul: The Middle Eastern Culture Center.
- Özgüç, T. (2005). *Kültepe Kaniş/Neşa*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Peker, H. (2013). Hitit Devleti'nin Uluslararası İlişkileri ve Politik Enstrümanları: Savaş ve Diplomasi. M. Doğan-Alparslan ve M. Alparslan (Eds). *Hititler Bir Dünya İmparatorluğu* içinde (s. 64-78) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Schmandt-Besserat, D. (1986). The Origins of Writing: An Archaeologist's Perspective. *Written Communication*, 3 (1), 31-45.
- Schmandt-Besserat, D. (1992). *Before Writing Volume:I From Counting To Cuneiform*. Austin: The University of Texas Press.

- Schmandt-Besserat, D. (2006). *How Writing Came About*. Austin: University of Texas Press.
- Schmandt-Besserat, D. (2015). Prehistoric Administrative Technologies and the Ancient Near Eastern Redistribution Economy – The Case of Susiana. J. Alvarez, G. P. Basello ve Y. Wicks, (Ed.) . *The Elamite World* içinde (s.336-382). London :Routledge.
- Senner, W.M. (1989). Theories and Myths on the A Historical Overwiev. W. M. Senner (Ed.) *The Origins of Writing* içinde (s. 1-26) . Lincoln, Nebraska: University of Nebraska Press.
- Sevilengül, O. (2009). *Genel Muhasebe*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Stein, G. (1999). 1997 Excavations at Hacinebi. 20. *Kazı Sonuçları Toplantısı içinde* (s. 183-204). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Şeker, F. (2017). İnsanoğlunun Toprağa Yerleşme ve Toprağa Hükmetme Çabası Neolitik Dönem.Halk Kültüründe Toprak Sempozyumu, 13-15 Ekim 2017.
- Şeker, F. ve Şeker, S. (2019). The Counting and Recording Tools of Prehistoric Trade: Tokens. O.Dumankaya (Ed.) *Çağlar Boyunca Üretim ve Ticaret: Prehistoryadan Bizans Dönemine* içinde (s. 1-16). Ankara: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları.
- Şeker, F. ve Şeker, S. (2020) M.Ö. İkinci Binyılın İlk Çeyreğinde Anadolu Kara Ticareti. Y. Akay (Ed.). *İktisadi ve İdari Bilimler Teori, Güncel Araştırmalar ve Yeni Eğilimler* içinde (s.653-665). Cetiñje: IVPE.
- Şeker, S. ve Şeker, F. (2018). Soyut Hesaplamanın Ortaya Çıkışında Muhasebenin Etkisi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi , Special Issue of MODAV 15. International Conference on Accounting , 790-809* . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/mbdd/issue/42789/518434>.
- Şeker, S. ve Şeker, F. (2019a). M.Ö. 8. Binyıl'dan Yazının İcadına Kadar Kullanılan Muhasebe Sistemi: Token'ler, *Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi, 1 (2)*, 107-119 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijaftr/issue/50335/442351>
- Şeker, S. & Şeker, F. (2019b). Tokenlardan Çivi Yazılı Kil Tabletler Yazının İcadında Muhasebenin İzleri. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16, 86-110.
- Uzunlumoğlu, A. (1993). Karum'un II.Tabakasından Bir Grup Borç Mukavelesi. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1992 yıllığı* içinde (s.51-70). Ankara: Müze Eserleri Turistik Yayınları.
- Ünal, A. (2018). *Eski Anadolu Siyasi Tarihi Kitap-1: Eski Taş Devrinden Hitit Devleti'nin Yıkılışına Kadar (M.Ö.60.000- M.Ö.1180)*. Ankara: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları.
- Van Den Hout, T.P.J. (2013). Hitit Krallığı ve İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi. M. Doğan-Alparslan ve M. Alparslan (Eds) . *Hititler Bir Dünya İmparatorluğu* içinde (s. 22-45). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yener, K.A. (2000). *The Domestication of metals, The Rise of Complex Metal Industries in Anatolia*, Leiden.
- Yılmaz, D. (2019). Erken Tunç Çağı'ında Anadolu'da Ticaret. O.Dumankaya (Ed.) *Çağlar Boyunca Üretim ve Ticaret: Prehistoryadan Bizans Dönemine* içinde (s. 193-211). Ankara: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları.

